

Helena ŠTIH

Prenova območja smodnišnice v Kamniku – trajni problem ali trajnostna razvojna priložnost

V prispevku je predstavljen pristop k prenovi območja nekdanje smodnišnice v Kamniku. Območje v neposredni bližini starega mestnega jedra ima pomembno zgodovino in je s prostorsko načrtovalskega vidika izjemno zanimivo. Dolgoletna nedostopnost širši javnosti, samooskrba območja, številne ohranjene zgodbe in materialna substanca dajejo območju odlične možnosti za prostorsko povezavo s starim mestnim jedrom in vzpostavitev vsebin, ki jih zaradi omejenosti prostora do zdaj ni bilo mogoče razvijati. Ob tem pa se zastavlja vprašanje, kako usmerjati razvoj, da se obstoječe kakovosti prostora kar najbolj ohranijo in se na temeljih preteklosti vzpostavi nova prostorska kakovost. Občina Kamnik je začela pripravljati prostorske

dokumente, pri čemer se kot omejujoče kažejo nejasna vizija razvoja območja in omejitve pri načrtovanju, ki izvirajo predvsem iz razdrobljenega lastništva in želja lastnikov po razvoju njihove dejavnosti, neodvisno od širšega javnega interesa. Številni z nepremišljenimi in nedovoljenimi posegi povzročajo škodo, ki ni popravljiva, hkrati pa tako početje otežuje ali celo onemogoča prenavo ali celovit prostorski razvoj območja, ki je (še) bogato s kulturno dediščino.

Ključne besede: smodnišnica, degradirano območje, kulturna dediščina, prenova, konservatorski načrt za prenavo

1 Uvod

Območje smodnišnice v Kamniku spada med najzanimivejša območja industrijske dediščine pri nas. Zaprtost območja za javnost, zasnova industrijskega parkovnega kompleksa in specifičnost proizvodnje so območju smodnišnice dale poseben pečat in skrivnosten pridih. Dolga leta je bilo več kot 50 ha veliko ograjeno območje dostopno le redkim posameznikom, razvoj Kamnika pa se je zaradi smodnišnice, ki je omejevala razvoj proti severu, pomikal južneje, da se je mesto spojilo v urbano celoto z manjšimi naselji na jugu.

Proizvodnja je pred časom zamrla. Območje je bilo očiščeno eksplozivnih sredstev, črnega smodnika in kemikalij. Zemljišča so bila razdrobljena in prodana, pretežno gospodarskim družbam, podjetnikom in posameznikom. Številni z nepremišljenimi in nedovoljenimi posegi povzročajo škodo, ki ni popravljiva, s tem pa otežujejo ali celo onemogočajo celovit prostorski razvoj območja, ki je (še) bogato s kulturno dediščino.

2 Razvoj območja tovarne smodnika

V 16. stoletju je na vzpetini stal gradič, imenovan Katzenberg. V 18. stoletju in začetku 19. so pod njim zgradili Andreolijeve fužine, ki so delovale ob mlinščici, speljani iz Kamniške Bistrice. Med letoma 1850 in 1894 je na mestu opuščениh fužin nastala tovarna smodnika za potrebe avstrijske vojske. Dvorec

Slika 1: Nekdanje upravno poslopje na mestu nekdanjega dvorca Katzenberg (vir: Štih, 2019)

Katzenberg so ob tem porušili ter leta 1864 na njegovem mestu zgradili vojašnico in upravno poslopje s pomožnim objektom.

Na območju, velikem več kot 50 ha, se je v najboljših obdobjih delovanja razprostiralo več kot 150 objektov relativno majhne velikostnega razreda. Namenjeni so bili izdelavi smodnika, predvsem za vojaške namene, pozneje pa tudi za lov in pirotehniko. Med objekti je bilo veliko prostega, z vegetacijo zasajenega prostora, da morebitna eksplozija ne bi ogrozila celotnega območja. Območje je bilo conirano ter večkrat pregrajeno zaradi tehnologije dela in zagotavljanja varnosti. Bilo je ograjeno,

Slika 2: Vrtnoarhitekturni elementi ob nekdanjem upravnem poslopiju (vir: Štih, 2019)

sprva z leseno, pozneje z zidano ograjo, in ves čas delovanja strogo varovano. Tovarna je bila skrita v gostem zelenju.

Smodnišnica je sčasoma postajala vse bolj samooskrbna. V okviru podjetja so bili zaposleni vrtnarji, gozdarji, zidarji, krovci, pleskarji, vodovodni inštalaterji, orodjarji, električarji ter tudi čevljarji in šivilje, imeli so svojo pralnico, elektriko so dobivali iz svoje elektrarne, hrano pa so pripravljali v svoji kuhinji. Na območju sta bili tudi zdravstvena in zobozdravstvena ambulanta, hrano pa so pridelovali na kmetiji Aljaževini, ki je bila prav tako del smodnišnice. Pred vhodom v smodnišnico je nekoč stala kapela sv. Barbare, zavetnice rudarjev in izdelovalcev nevarnih snovi. Bilo je tako rekoč »mesto v mestu«.

Tovarna smodnika ali barutana in pozneje tovarna KIK je v obdobju najuspešnejšega poslovanja imela okrog 900 zaposlenih. Kljub uspešnemu delovanju in potrebah po smodniku je šlo podjetje KIK leta 2008 v stečaj. V stečajnem postopku je bilo zemljišče prodano, pozneje pa lastniško dodatno razdrobljeno. Po ukinitvi proizvodnje je območje v letih 2013–2015 sanirala Slovenska vojska, ki je zagotovila varnost pred eksplozivnimi sredstvi, sicer pa je bilo območje zaradi splošne dostopnosti naenkrat izpostavljeno kraji, predvsem tehniške dediščine, in vandalizmu, pozneje tudi nedovoljenim posegom lastnikov zemljišč.

3 Degradirano območje

Območje smodnišnice je eno izmed 1082 funkcionalno degradiranih območij v Republiki Sloveniji. Za večino teh območij ni sprejetih razvojnih načrtov. Na splošno so pri reaktivaciji funkcionalno degradiranih območij ključne te omejitve:

- razdrobljeno lastništvo,
- pomanjkanje kapitala in
- prostorske omejitve.

Slika 3: Degradacija vodnjaka pod nekdanjo upravno stavbo (vir: Štih, 2019)

Glavni razlogi za pomanjkanje možnosti za reaktivacijo območja smodnišnice so poleg razdrobljenega lastništva predvsem nejasna vizija glede razvoja območja in neustrezen odnos lastnikov zemljišč (pretežno gospodarske družbe in posamezniki) do ohranjene industrijske dediščine ter njeno načrtno uničevanje. Stanje na terenu je kaotično in se iz dneva v dan slabša. Objekti in naprave izginjajo, drevesa, tudi kot deli drevoredov, padajo, konfiguracija terena se spreminja, mlinščica se zasipava, teren se nasipava in izravnava, izvajajo pa se tudi številne druge dejavnosti, zaradi katerih se spreminja pretekla podoba območja. Stanje v naravi se nenadzorovano spreminja, območje postaja vse bolj opustošeno, bogata dediščina izginja, tako industrijska kot tudi vrtnoarhitekturna in stavbna. Ob vsem tem pa so pristojne službe za vzpostavitev reda slabo odzivne.

4 Kulturna dediščina

Celotno območje je od leta 2002 opredeljeno kot vrtnoarhitekturna dediščina Kamnik – Fužine, EŠD 11958 in vpisano v register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo. Elementi varovanja kljub opredeljeni vrtnoarhitekturni dediščini temeljijo na tehniški dediščini v povezavi s stavbno in vrtnoarhitekturno dediščino.

Na območju velja splošni pravni režim varstva, ki je določen v prostorskem aktu (Občinski prostorski načrt občine Kamnik, Uradni list RS, št. 86/2015, 70/2017). Ta določa trajno ohranitev dediščine in zvišanje njene vrednosti ter ohranjanje dediščine na mestu samem, »in situ«. Odstranitve objektov oziroma območij ali njihovih delov niso dopustne, razen pod pogoji, ki jih določajo predpisi s področja varstva kulturne dediščine. Za vsak poseg na območju je treba pridobiti kulturnovarstvene pogoje in soglasje, kar pa se, žal, praviloma ne dogaja. Podrobnejši varstveni režim za vrtnoarhitekturno dediščino v prostorskem aktu ni opredeljen.

Leta 2015 je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, identificiral dediščino in jo popisal, vendar pa sta se po tem še intenzivneje začela izvajati namerna degradacija in uničenje vsega, kar predstavlja dediščino in bi lahko oviralo nadaljnji stihijski razvoj območja. Leta 2019 je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, podatke o dediščini ponovno posodobil in na novo ovrednotil. Kljub novo identificirani dediščini se vpis v register nepremične dediščine ni spremenil. Služba za varstvo kulturne dediščine je presodila, da bo dopolnitev registra smiselna šele po sprejetju podrobnega prostorskega akta na območju smodnišnice, ko bo sprejet družbeni dogovor o tem, katere elemente dediščine je mogoče in smiselno varovati in katerih ne.

5 Vizija Občine Kamnik

Občina Kamnik je v svoji viziji leta 2015 zapisala, da bo »... ohranila vlogo zgodovinskega in kulturnega središča severno-ljubljanske regije ter s trajnostno naravnanim prestrukturiranjem, ob ohranjanju izjemnih naravnih kvalit, krajinskih vrednot in stavbne dediščine, vzpostavila podobo sodobne predalpske občine v slovenskem in srednjeevropskem prostoru«.

Med cilji prostorskega razvoja občine ima pomembno vlogo razvoj turizma, poleg tega pa se zaradi načrtovanega regijskega parka načrtuje vzpostavitev severnega dela mesta za športnorekreativne in osrednje dejavnosti. Na južnem območju smodnišnice je predviden potniški terminal in večje parkirišče za sistem »parkiraj in pelji«.

Površine za šport in rekreacijo so v Kamniku slabo razvite in preveč razpršene, zato se z občinskim prostorskim načrtom na območju smodnišnice usmerja načrtovanje osrednjega mestnega športnega parka z zunanjimi športnimi igrišči in drugimi športnimi objekti. Zagotovili naj bi se tudi otroška igrišča, manjše športne površine in zelene rekreacijske površine, ki se povezujejo v mestno omrežje javnih zelenih površin.

Na območju smodnišnice se načrtuje celovita prenova. Obstoječe proizvodne dejavnosti se ohranjajo do celovitega prestrukturiranja in prenove območja. Proizvodnim programom se postopno (v 10 letih) omejuje razvojne možnosti oziroma se te preselijo drugam. Tak pristop k načrtovanju izraža dokaj nejasno smer razvoja območja, vsekakor pa so vprašljive možnosti za načrtovanje prenove oziroma iskanje celovitih rešitev.

6 Priprava občinskega podrobnega prostorskega načrta

Da je res tako, potrjuje vloga Občine Kamnik za izdajo smernic za načrtovanje občinskega podrobnega prostorskega načrta za

območje smodnišnice v Kamniku. Ta je namesto posebnih skupnih strokovnih podlag za celovit prostorski razvoj območja smodnišnice, ki bi morale biti izdelane pred načrtovanjem podrobnega prostorskega akta in bi morale obsegati med drugim tudi analitični del konservatorskega načrta za prenavo (tako je namreč določeno v občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik iz leta 2015), vsebovala strokovno podlago, ki varstvo dediščine obravnava le v minimalnem obsegu.

Po pozivu Ministrstva za kulturo k dopolnitvi vloge je Občina Kamnik pristopila k dopolnitvi strokovnih podlag v vsebini analitičnega dela konservatorskega načrta za prenavo. Ta bo osnova za razumevanje dediščine in razmislek o možnostih za revitalizacijo celotnega območja. Prenova in razvoj namreč ne smeta biti plod danih pobud za načrtovanje s strani lastnikov in investitorjev, temveč morata biti zastavljeni na podlagi tehtnega premisleka o tem, kaj omogoča prostor in kakšne priložnosti nudi glede na to, kakšne so potrebe na širšem območju. Prostorsko načrtovanje, še bolj pa načrtovanje prenove, ne sme temeljiti le na pobudah posameznikov, ampak mora omogočati celovit razvoj na temeljih obstoječih kakovosti prostora. Tako bi občinski podrobni prostorski načrt v nadaljnjih fazah načrtovanja po izdelanih strokovnih podlagah moral poskrbeti za uskladitev vseh razvojnih in varstvenih interesov v prostoru.

7 Usmeritve za načrtovanje z vidika varstva kulturne dediščine

Usmeritve za načrtovanje z vidika varstva kulturne dediščine bo mogoče dati šele po izdelanih posebnih skupnih strokovnih podlagah, ki bodo vsebovale analitični del konservatorskega načrta za prenavo. Glavni prispevek analitičnega dela konservatorskega načrta za prenavo je, da prostorski načrtovalec in drugi udeleženci v postopku načrtovanja razumejo potencial, ki ga ponujajo opuščeno območje, opuščeni objekti, opuščene površine, in z njim seznanijo tudi širšo zainteresirano javnost. S pravilnim vrednotenjem obstoječega in primerno prenavo je mogoče veliko prispevati k privlačnosti in inovativnosti širšega območja, tudi regije. Kamnik ima z območjem smodnišnice priložnost, da ohrani svojo edinstvenost s tem, da ponudi pestrejši in zanimivejši program, ki bo konkurenčen, inovativen in privlačen, kar bo najlažje doseči z upoštevanjem kakovosti, ki že določajo ta prostor in so njegova posebnost. Rešitve je smiselno preveriti pri zainteresirani javnosti v obliki ankete ali delavnice, kar je v najzgodnejših fazah načrtovanja predvideno tudi v okviru priprave analitičnega dela konservatorskega načrta za prenavo.

Vnaprej so znane glavne usmeritve glede prenove, ki so usmerjene v:

- ohranitev in dopolnitev elementov vrtnoarhitekturne

Slika 4: Kakovosti v prostoru (vir: Štih, 2019)

dediščine v skladu z varstvenim režimom;

- ohranitev tistih sestavnih delov območja, ki so strokovno visoko ovrednoteni, ne glede na status ali prepoznanje vrednot kulturne dediščine (presoja v okviru načrtovanja in okoljske presoje);
- ohranitev edinstvene »zgodbe« o smodnišnici in njena nadgradnja v novo, (še) boljšo zgodbo;
- trajnostno rabo virov – obnova naj ima prednost pred rušenjem in novogradnjo.

8 Izzivi prostorskega načrtovanja

Ključni izziv prostorskega načrtovanja oziroma načrtovanja prenove območja je, da vsi vpleteni razumemo dediščino prostora ter ji z njenim upoštevanjem v procesu načrtovanja prostora damo nove možnosti za nadaljnji obstoj in razvoj. Prav dediščina in druge kakovosti prostora namreč temu omogočajo ohranjanje identitete in ga izoblikujejo kot drugačnega, s tem pa privlačnejšega. Načrtovanje prenove, upoštevajoč in vključujoč temelje preteklosti, bi moralo biti osnovno načelo prostorskega načrtovanja na vseh degradiranih in drugih, že izgrajenih območjih.

9 Sklep

Prenova območja smodnišnice v smislu njenega razvoja bo odvisna od sposobnosti vseh vpletenih, da poiščemo najboljše možnosti za to, da iz propadlega industrijskega območja naredimo/oživimo/nadgradimo/vzpostavimo novo »zgodbo«. Vnovična uporaba že izgrajenega stavbnega fonda ima veliko prednosti pred porušenjem, ne le okoljskih in gospodarskih, ampak tudi družbenih. Zadržano in preiščeno umeščanje novih ureditev v prostor ali morebitnih odstranitvev namreč pripomore k trajnostnemu razvoju, kar je ali bi vsaj moralo

biti cilj razvoja vsake družbe! Zato je v zazidljivih površinah treba videti globlji pomen prostora, ne le prostih površin za pozidavo. Treba je razumeti »zgodbo«, ki jo prostor nosi skozi čas, ter iskati možnosti, kako jo nadaljevati in iz odličnega narediti še odličnejše.

.....
 Helena Štih, sekretarka
 Ministrstvo za kulturo, Ljubljana
 E-pošta: helena.stih@gov.si

Viri in literatura

Avguštin, M., Grobovšek, J., Koruza, N., Lavrinc, S., Tercelj Otorepec, M., Pamič, R. (2019): Evidenca kulturne dediščine v območju »Smodnišnica«, Vrednotenje in ocena stanja. Kranj, ZVKDS OE Kranj.

Kobetič, L., Britovšek, N., Jug, M., Košir, U., idr. (2017): Strategija prostorskega razvoja območja Smodnišnica v Kamniku, Strokovne podlage. Domžale, Locus d. o. o.

Lampič, B., Cigale, D., Kušar, S., Potočnik Slavič, I., Foški, M., Zavodnik Lamovšek, A., Barborič, B., s sod. (2017): Celovita metodologija za popis in analizo degradiranih območij, izvedba pilotnega popisa in vzpostavitve ažurnega registra, končno poročilo projekta CRP V6-1510. Ljubljana: UL FF, UL FGG, GIS.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik. Uradni list Republike Slovenije, št. 86/2015, 70/2017. Ljubljana

Ministrstvo za kulturo (2019): Register nepremične kulturne dediščine. Dostopno na: http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidenca_in_registri/register_nepremicne_kulturne_dediscine.

Rifel, V., Urankar, A., in Kumer, M. (2017): Na sodu smodnika, Kamniška smodnišnica skozi čas. Kamnik, Medobčinski muzej Kamnik.